

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK NAZARIYANI SHAKLLANTIRISH

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Ibroximova Shodiyo

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15230652>

Annotatsiya. Bolalar psixologiyasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, fanning asosiy kategoriyalari, boshqa fanlar bilan aloqasini bayon etilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ekologik tarbiya berish usulleari ham ifoda etilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar psixologiyasi, predmeti, maqsadi, vazifa, kategoriya, bolalik, taraqqiyot, yosh.

Psixika taraqqiyoti - tug'ilgandan boshlab yosh davrlari o'tishi bilan psixika faoliyatining takomillashishidir. Psixik taraqqiyot bolaning insoniyat tarixi davomida to'plagan bilim va tajribalami o'zlashtirishi hamda shaxs sifatida shakllanib borishi jarayonidan iborat. Yosh — individ psixik taraqqiyotining aniq vaqt chegarasiga ega bo'lgan bosqichi. Psixik taraqqiyotning har bir bosqichida individda muayyan fiziologik va psixologik o'zgarishlar kuzatiladi. Odatda psixologiyada xronologik va psixologik yosh ajratiladi. Xronologik yosh inson tug'ilgandan boshlab necha yosh yashaganini ifodalaydi. Psixologik yosh esa inson psixik rivojlanishi darajasini aks ettirib, ko'pincha aqliy yosh deb ataladi. Aqliy yosh turii yoshdagi odamlar uchun mo'ljallangan maxsus test topshiriqlari orqali aniqlanadi. Aqliy yoshning xronologik yoshga nisbati bola psixik taraqqiyotining o'ziga xos ko'rsatkichi — intellektual rivojlanish koeffitsientini hosil qiladi, bu koeffitsient ingliz tilidan olingan qisqartma IQ harflari orqali belgilanadi.

Bolalar psixologiyasi - psixologiya fanining alohida tarmog'i bo'lib, u turli yosh davrlarida bola psixik taraqqiyotining qonuniyatlarini, shuningdek, bir yosh bosqichida boshqasiga o'tish qonuniyatlarini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi fanining asosiy e'tibori tug'ulgandan yetuklik davrigacha inson psixikasi va ongning qanday rivojlanishiga qaratilgan. D.B.Elkonin yozganidek, bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, bolaning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuk davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi. Bola rivojlanishiniug turli tomonlarini har xil fanlar - anatomiya, fiziologiya, oliy nerv faoliyati fiziologiyasi, gigiyena, etnografiya va boshqa fanlarni uzviy bog'lab turadi. Tug'ilgandan yetuklik davrigacha bola psixik taraqqiyotini o'rganish esa psixologik bilimlarning maxsus sohasi - bolalar psixologiyasining zimmasidadir. Chunki bolalar psixologiyasi bola psixik taraqqiyotining qonuniyatlari, rivojlanishntag turli bosqichlarida bola psixikasiga xos xususiyatlar haqidagi fandır. L.F. Obuxova ta'kidlaganidek, bolalar psixologiyasi fanining predmeti tarixan o'zgarib borgan. Bugungi kunda bolalar psixologiyasi fanining predmeti ontogenezdagi psixik taraqqiyotning umumiy qonuniyatlarini, yosh davrlarini, bir yosh davridan boshqasiga o'tish sabablarini aniqlashdan iborat. Agar pediatr bolalarning jismoniy salomatligi bilan shug'ullansa, bolalar psixologi bola psixikasining qanchalik to'g'ri rivojlanayotgani va faoliyat ko'rsatayotganini, bordiyu, bu sohada kamchilik bo'lsa, uni nimaning hisobiga kompensasiyalash mumkunligini o'rganadi. Hozirgi kunda bolalar psixologiyasi fani predmetining kengayib borishi kuzatilmoqda. Bu hodisa bolaning homila davridagi rivojlanishini tobora chuqurroq o'rganish natijasida ro'y bermoqda.

Bolalar psixologiyasi fanining taraqqiyoti ikki asosiy yo'nalishda kechadi, psixik taraqqiyot manbalari muammosining nazariy hal etilishi va bolalar psixikasini o'rganishning yanada samaraliroq metodlarini qidirish. Psixik taraqqiyot manbalari muammolari nazariy hal etish deganda, ushbu muammo bilan shug'ulangan asosiy psixologik maktablar va yo'nalishlar vakillarining qarashlari tushuniladi. Bola psixikasini o'rganishning yanada samarali metodlarini qidirish bolalar psixik taraqqiyotiga xos xususiyatlar haqida aniqroq axborot olishga xizmat qiluvchi metodlarni ishlab chiqishni anglatadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarga individual

yondoshish uchun ularning individual psixologik xususiyatlarini, shaxsining o'ziga xosligini bilish, o'rganish zarur. "Agar pedagogika odamni har jihatdan tarbiyalamoqchi bo'lsa, u oldin o'sha odamni ham har jihatdan bilib olishi kerak", - deb yozgan edi K.D.Ushinskiy. Shuning uchun har bir tarbiyachi bolalarni o'rganishi usullari bilan qurollanishi shart. Demak, bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi asoslarini bilish har bir tarbiyachisi, har bir metodist uchun muhim ahamiyatga ega. Har bir fanning o'z predmetini o'rganish metodlari bo'lgani kabi, bolalar psixologiyasi ham psixologiya fanining alohida bo'limlari mavjud tadqiqot metodlariga ega. Bolalar psixologiyasining metodlari faqat nazariy, ilmiy tadqiqot ishlari uchunгина emas, balki kundalik, amaliy vazifalarni hal qilish uchun ham zarur.

Bola psixikasini o'rganishda tadqiqotchi bir qator prinsiplar - qoidalarga tayanishi, ularga rioya etishi lozim bo'ladi. Bu prinsiplari quyidagilardan iborat: Ob'ektivlik prinsipi tadqiqotchidan ma'lumotlar bilan ularning talqinini aralashtirib yubormaslikni talab qiladi. Masalan, mahsg'ulot davomida bola oynadan tashqariga qarayotgan edi deb aytilsa, bu muayyan hodisa haqidagi ma'lumot bo'lib hisoblanadi. Lekin "bola e'tiborsiz" deb aytish hodisaning talqinidir. Hodisaning o'zi bilan uning talqinini aralashtirib yubormaslik kerak. Chunki yuqoridagi misolda ham bola oynaga qarab turgan bo'lsa ham, tarbiyachi so'zlariga katta e'tibor berayotgan bo'lishi mumkin. Sababiylik prinsipi bola shaxsi va ongida yangi sifatleri hosil bo'lishii ta'minlovchi barcha shart-sharoit va omillarni imkon qadar o'rganishni talab qiladi. Masalan, mashg'ulot davomida bola tez-tez oyna tarafga qarayotgan bo'lsa, bu hodisaning iloji boricha ko'proq sabablarini aniqlashga urinish kerak: ko'chadagi biron narsa bola e'tiborini o'ziga tortishi, mashg'ulotda bola charchab qoldimi. O'tilayotgan material bolaga yaxshi tanishmi va hokazo. Sinchkovlik va muntazainlik prinsipi bola psixibasi shakllanishi jarayonini, bunda psixolog va pedagoglar ta'sirini sinchkovlik bilan kuzatib borishni talab qiladi. Ushbu prinsipga muvofiq oldindan: a) tadqiqot joyi va vaqti aniqlanishi kerak; b) tadqiqotda o'rganiladigan sinaluvchilar pragrammasi tuzilishi lozim; c) tadqiqot qaysi vaqtda va qanday vaqt oraliqlarida o'tkazilishini belgilash zarur. Ushbu bandlar belgilangach, ulardan chetga chiqmaslik kerak, ya'ni qandaydir subyektiv sabablar bilan shoshilinch xulosalar chiqarmaslik, tadqiqotni bevaqt tugatish hollariga yo'l qo'yimaslik kerak. Aks holda ob'ektivlik prinsipi buzilgan bo'ladi.

L.S.Vigotskiyning ta'kidlashicha, bola taraqqiyotida barqaror davrlar inqirozi davrlar bilan almashadi. Inqirozlar ikki yosh davri tutashgan joyda, bola psixikasi va xulq atvoridagi eski xususiyatlarning yo'qolib, yangilari almanishi davrida ro'y beradi. Demak, L.S.Vigotskiy psixologiyada madaniy-tarixiy yondashuvga asos solgan. Mazkur yondashuv bolalarni psixologiyasidagi nazariy va amaliy muammolarni hal qilishda ham katta ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология М.: 2001
2. Davletshin M.G. va boshqalar "Yosh davrlar va pedagogik psixologiya".T.: TDPU 2004
3. Dusrmixamedova SH.A., Nishanova Z.T., Jalilova S.X., Karimova SH.T., Alimbaeva SH.T. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.- T.; Pal vatexnologiyamarkazining bosmoxcnasi.- 2013. -344 b.
4. Кайл Р. Детская психология; Тайны психики ребенка. -СПб.: прайм - ЕВРОЗНАК.2002.-416с.
5. Лесгафт П.Ф. "Во: *растная и педагогическая психология" М.: 1991
6. Немов Р.С. Психология.-М.: ВЛАДОС. Кн.2. Психология образования, 2003. -(508 с.
7. Nishonova Z.T., Alimova G.K. "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi". T.: 2005
8. Соколова У.Э. "Психология развития человека" М.:2001
9. Шаграева О.А. Детская психология.: Теоретический и фактический курс. --М.: ВЛАДОС. 2001.-368 с.
10. Goziev E.G "Ontogenez psixologiyasi". T.: Ноши]р. 2010 11. Юнона Н.И. "Психологическая готовность ребенка к обучению в школе" М.:2003